

Merve Topal¹ ve Hasan Said TORTOP²

Makale Alma: 23 Nisan 2015

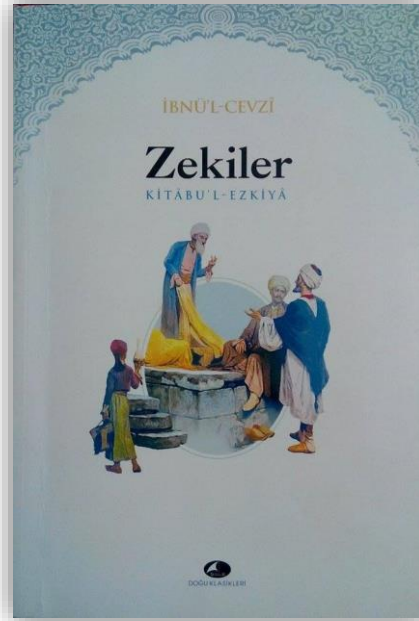
Makale Kabul: 14 Mayıs 2015

Özet

Bu çalışmada, İbnü'l Cevzi tarafından kaleme alınan Zekiler (Kitâbu'l-Ezkiyâ) isimli kitap biçimsel ve içerik yönünden incelenmiştir. İbnü'l Cevzi, bir Doğu klasığı olan bu kitapta zeki insanların kıssalarını derlemiştir. Üstün zekalılık olgusunun tarihsel ve kültürel bağlamdan ayrı düşünülmemeyeceğini savunan teorisyenlerin görüşleri doğrultusunda “zeka” ve “zeki olma” kavramlarının yaşadığımız coğrafyada eskiden nasıl anlaşıldığını anlamak açısından kitabın önemli bir rolü üstlendiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler

zeka, üstün zekalılık, İbnü'l Cevzi, Zekiler, Kitâbu'l-Ezkiyâ

Yazar: İbnü'l-Cevzi
Çeviren: Enver Güneç
Yayınevi: Şule Yayınları
Basım Yılı: 2011

¹ ÜYÜKEP Mentörü, Bülent Ecevit Üniversitesi, Özel Eğitim Hizmetleri Uygulama ve Araştırma Merkezi (ÖZELMER), Zonguldak, Türkiye. E-mail: uyukepmentor@gmail.com

² Doç.Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi, Özel Eğitim Hizmetleri Uygulama ve Araştırma Merkezi (ÖZELMER), Zonguldak, Türkiye. E-mail: hasansaid@yahoo.com

Sayfa Sayısı: 213

ISBN: 975-7796-53-0

Üstün zekâ ve üstün yetenek kavramları artık bilimsel çerçevede ele alınan konulardır. Ancak, her ne kadar bilimsel olgular olarak incelenmesi yapılırsa da bu kavramların ortaya çıkışında toplumsal ve kültürel etkenlerin rolü de yadsınamaz (Sak, 2011; Cross & Coleman, 2005; Tortop, 2014). Üstün zekâlık ve üstün yeteneklilik kavramlarının daha iyi anlaşılması için kuramlar ortaya atılmıştır. Bu kuramlardan bazıları örtük (implicit) sosyal üstün zekâlık kuramlarıdır. Bunlar arasında Tannenbaum (1983) ortaya attığı Psikososyal Sınıflar Kuramı bulunmaktadır. Tannenbaum, yetenek türlerini toplumsal ihtiyaçtan doğan 4 yetenek (ender, artık, hisseli, tuhaf) olarak kategorize etmiştir. Toplumların üstün zekâlık olgusuna örtük olarak ne anlam verdikleri ile ilgili birçok çalışmaya rastlanmaktadır (Raty & Snellman, 1995; Lim, Plucker & Im, 2002; Sak, 2007; Demirel & Sak, 2011). Sak (2007) yaptığı araştırmasında Türk kültüründe Keloğlan ve Nasrettin Hoca gibi kişiliklerin üstün zekâlık olgusunun açıklanmasında öne çıkan figürler olarak toplumda kabul gördüğünü bulmuştur. Bu kişilikler üzerinden Türk kültüründe üstün zekânın göstergeleri olarak pratik problem çözme ve mantıksal düşünme ön plana çıkmaktadır. Bu gibi araştırmalar bizi üstün zekâlık olgusunun anlaşılmasında, toplumsal, kültürel ve tarihsel çalışmaları okumamız ve incelememiz gerektiği fikrine itiyor.

İbnü'l Cevzi, bir Doğu klasiği olan bu kitapta zeki insanların kıssalarını derlemiştir. Kitap, bu kıssalarla zekânın önemi konusunda önemli bir kaynak görevi üstlenmiştir. Peygamberler başta olmak üzere önemli insanlardan zekâ kullanımına örnekler verilen bu kitapta İbnü'l Cevzi eserin amacını şöyle özetlemektedir;

- Kıssalarını anlatmak suretiyle bu tür kimseleri tanıtırıp kıymetlerini takdir etmek,
- Onların seviyesine çıkma istidadı gösteren insanların ufkunu açmak,
- Zekâsına erişemeyeceği insanların kıssalarını anlatarak, kendini beğenmiş kimseleri eğitip yola getirmek.

Kitâbu'l-Ezkiyâ (Zekiler Kitabı) isimli bu kitabın ilk baskısı 2011 yılında çıkmıştır. 213 sayfa olan bu kitapta kıssalar konularına göre 32 başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklara, 'Kadırlardan Aktarılanlar, Şair ve Meddahlardan Aktarılanlar, Geçmiş Ümmetlerden Gelen Rivayetler...' gibi konu başlıklarını örnek verebiliriz. Her bir bölüm içerisinde konu başlığına uygun olarak zeki insanlara ait kıssalara ve onların bazı kısa sözlerine yer verilmiştir.

Kitaptaki bölümler ve bu bölümlerin içerikleri ile ilgili kısaca şunlar söylenebilir:

Aklın Faziletî: Bu bölüm aklın öneminden ve akıllı kimselerin üstünlüğünden bahseden 9 kıssadan oluşmaktadır. Bu kıssalarda geçmiş ümmetlerden gelen kısa rivayetlere yer verilmiştir.

Aklın Mahiyeti ve Yeri: Bu bölüm iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda aklın ne olduğu sorusu ele alınmaktadır. Aklın dört anlama geldiği belirtilmiştir. Bunlar; insan ve hayvanları ayıran nitelik, insan tabiatına yerleştirilen ve mümkün olanla olmayanı bildiren ilim, tecrübelerden istifadeyle elde edilen akıl diye adlandırılan ilim ve fani zevklere lezzetlere davet eden şehvet duygusunu bastırdığımız fitri gücün zirvesidir. İkinci kısımda aklın yerinin neresi olduğu konusu ele alınmıştır. Aklın yerinin kalp olduğunu savunan ve dimağ –beyin- olduğunu savununun iki farklı görüşe yer verilmiştir.

Zihin, Fehm (Anlayış) ve Zekânın Anlamı: Bu bölümde zihnin sınırları, anlayışın sınırları ve zekânın üst sınırları önemli insanların kısa sözleriyle açıklanmıştır.

Akallılığa ve Zekâyâ Delalet Eden Alametler: Bu alametler görüntü ve mana, durum ve fiiller olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Görüntü ve mana kısmında insanların dış görünüşlerinin zekâlarının bir yansıması olduğu açıklanmış ve bununla ilgili 2 kıssaya yer verilmiştir. Söz ve fiiller kısmında ise, zeki insanların sahip olması gereken özelliklerden bahsedilmiş ve bunlarla ilgili 4 kıssa aktarılmıştır.

Geçmiş Peygamberlerin Fetanetine Delalet Eden Rivayetler: Bu bölümde geçmiş peygamberlerimizin zekâlarıyla olaylara getirdikleri çözümlerden kıssalar aktarılmıştır. Hz. İbrahim'den iki, Hz. Süleyman'dan dört, Hz. İsa'dan bir tane kıssa bulunmaktadır.

Geçmiş Ümmetlerden Gelen Rivayetler: Bu bölümde bize Lokman (a.s.)'ın karşılaştığı bir olayda zekâsını pratik bir şekilde kullandığını gösteren bir kıssa ve oğluna söylediği bir nasihate yer verilmiştir. Ayrıca Abdullah b. Amir el- Ezdi'nin zekâlığını aktaran bir tane kıssa bulunmaktadır.

Peygamberimiz (s.a.v.)'in Fetanet ve Zekâsına Delalet Eden Rivayetler: Burada peygamberimizin vahiyle güçlendirilmesinden değil onun fitri zekâsından bahsedilmektedir. Bu kısımda, karşılaşılan sorunlara peygamberimizin zekâsıyla getirdiği çözümlerin anlatıldığı 7 kıssa aktarılmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Ashabından Aktarılanlar: Hz. Ebu Bekir (r.a.), Hz. Ömer (r.a.), Hz. Ali (r.a.), Hz. Hasan (r.a.), Hz. Hüseyin (r.a.), Hz. Abbas (r.a.), Hz. Süveybit b. Sa'd b. Harmele (r.a.), Hz. Muaviye b. Ebi Süfyan (r.a.), Hz. Mugire b. Şu'be (r.a.), Hz. Amr İbn'ül-As (r.a.), Hz. Huzeym b. Sabit (r.a.), Hz.

Haccac b. A'lat (r.a.), Hz. Nuaym b. Mes'ud (r.a.), Hz. Eş'as b. Kays (r.a.) olmak üzere 14 ashabın anlatıldığı toplam 25 kıssa bulunmaktadır.

Halifelerden Aktarılanlar: Bu bölümde Abdülmelik b. Mervan, Hişam b. Aldilmelik, Halife es-Seffah, Halife el-Mansur, Halife el- Mehdi, Halife Mu'tazid Billah olmak üzere 6 halifeden nakledilen kıssalar bulunmaktadır. Toplam 14 kıssa oluşmaktadır. Bu kıssalarda halifelerin olaylara getirmiş oldukları akıllı çözümler, vermiş oldukları nasihatler yer almaktadır.

Vezirlerden Aktarılanlar: Bu bölümde vezirlerden aktarılan 12 tane kıssa bulunmaktadır. Aktarılan kıssaların içinde vezirlerin söylemiş olduğu nasihat dolu, kısa sözlere de yer verilmiştir.

Padişah, Emir, Kâtip ve Polislerden Aktarılanlar: Halifelerin, padişahların, emirlerin, katip ve polislerin halk arasında oluşan anlaşmazlıklara zekalarıyla getirdikleri çözümlerin ve belirsiz durumları nasıl zekice çözdüklerinin ele alındığı bu bölümde 25 kıssa aktarılmıştır.

Kadırlardan Aktarılanlar: Bu bölümde kadınların günlük yaşamlarında karşılaştıkları durumlara mantıklı açıklamalar getirdiği ve hırsızlık, alacaklı olma, bıraktığı emaneti geri alamama gibi durumlarda zekice düşünerek suçluyu bulup olayları çözüme kavuşturduğu 18 kıssa bulunmaktadır.

İslam Âlimlerinden Aktarılanlar: Bu bölüm, İslam âlimlerinin verdikleri zekice cevaplardan ve öğütlerinden derlenen 55 kıssadan oluşmaktadır. Bu İslam âlimleri şunlardır: Şa'bi (r.h.), İbrahim en-Nehai (r.h.), A'meş (r.h.), İmam-ı A'zam Ebu Hanife (r.a.), İbn Avn (r.h.), Hişam b. Kelbi, İmara b. Hamza, İbn'ül Mübarek (r.h.), Ebu Yusuf (r.h.), Yezid B. Harun (r.h.), İmam Şafii (r.h.), Yahya b. Mübarek el-Yezidi, Ebu'l-Ayna, Muhammed b. Cerir Et-Taberi, Ali b. İsa er-Rebi, ve Ebu'l- Vefa b. Ukayl (r.h.). İmam Şafii (r.h.) kısmına bakıldığında karşılaşılan bazı zor durumlarda neler yapılması gerektiğini açıklayan örneklerle de yer verilmiştir.

Zahid ve Abidlerden Aktarılanlar: Bu bölümde iki kıssa aktarılmıştır. Bunlardan birinde zekânın üstünlüğünü belirten hazırcevaplık ele alınmıştır. Diğerinde ise; Abidlerden biri karşısındaki kişinin güvenilirliğini akıl oyunu sayesinde test etmektedir.

Araplardan ve Dil Âlimlerinden Aktarılanlar: Bu bölümde Arap bedevilerden ve dil âlimlerinden aktarılan 37 kıssa aktarılmaktadır. Bu kıssalarda karşılaştıkları durumlarda zekice verdikleri cevaplar anlatılmaktadır.

Kendi Tuzağına Düşenlerin Kıssaları: Bu bölümde, kendi menfaatleri için başkalarına tuzak kuran kişilerin kendi tuzaklarına düştüğünü anlatan 6 kıssa bulunmaktadır. Kıssalarda tuzak kurulan kişilerin zekâlarını üstün bir şekilde kullanarak bu tuzağı fark ettikleri ve zekice bir plan uygulayıp tuzak kuranları kendi tuzağına düşürdükleri anlatılmaktadır.

Sıkıntıya Düşüp de Hileyle Kurtulanların Kıssaları: Toplamda 9 kıssadan oluşan bu bölümde; zor durumda kalan ve zekâlarının keskinliğiyle bu durumdan kurtulmak için pratik çözümler üreten kişilerin hikâyeleri aktarılmıştır.

Kelime Oyunlarıyla Zekâsını Gösterenler: Bu bölüm, Hz. Peygamber ve onun ashabının hayatlarından aktarılmış 9 kıssadan oluşmaktadır. Kıssalarda, kişilerin zekâlarını kullanarak kelime oyunları yaptıkları ve söylenen kelimelerin altında farklı anlamların ifade edildiği örnekler yer almaktadır.

Münazarada Hasımını Keskin Cevaplarla Susturanların Kıssaları: Bu bölümde aktarılan kıssalarda, kişilerin tartışma sırasında karşısındakine verdikleri cevapların üstün bir zekâ ürünü olduğunu görmekteyiz. Bu zekice verilmiş cevaplarla karşısındakini susturan, onları mahcup eden kişilerin anlatıldığı bu bölümde toplam 9 kıssa yer almaktadır.

Zekâsıyla Devlet Büyüklerini Susturan Sıradan İnsanların Kıssaları: Bu bölümde, sıradan insanların devlet büyüklerine verdikleri zekice cevaplar sonucunda onları utandırarak susturduklarını aktaran 9 kıssa bulunmaktadır.

Sıradan ve Orta Seviyeli İnsanlardan Sadır Olan ve Zekâya Delalet Eden Söz ve Davranışlar: Önemli mevkilerde bulunmayan halkın içinden olan kişilerin buldukları durumlarda verdikleri zekice cevapların ve sıkıntılara buldukları zekice çözümlerin aktarıldığı bu bölümde 40 kıssa yer almaktadır.

Zekilerden Zekice Cevaplar: Zeki insanların karşılaştıkları durumlarda, buldukları tartışmalarda verdikleri zekice cevapların aktarıldığı bu bölüm 7 kıssadan oluşmaktadır.

Şair ve Meddahlardan Aktarılanlar: Bu bölüm şair ve meddah gibi halkı eğlendiren sanatçılardan aktarılan 18 kıssadan oluşmaktadır. Sanatçıların hem devlet büyüklerine hem de halktan kişilere verdikleri cevapların aktarıldığı bu kıssalarda zekâlarının ne kadar üstün olduğunu görmekteyiz.

Tabiblerden Aktarılanlar: Bu bölümde doktorlardan aktarılan 8 kıssa bulunmaktadır. Doktorların hastalıkların nedenini hemen anlayarak tedavi etmek için buldukları zekice çözümler aktarılmıştır. Tanı ve tedavilerde yanılmadıkları üstün bir zekânın göstergesi niteliğindedir.

Tufeylilerden Aktarılanlar: Tufeyli bir kavme davetsizce gelen kişi anlamına gelmektedir. Bu bölümde bu kişilerin davetli olmadıkları yerlere zekâlarını kullanarak yaptıkları hileler sonucunda girmelerinin anlatıldığı

16 kıssaya yer verilmiştir. Aynı zamanda tufeylilerin verdikleri nasihatlerden oluşan kısa sözler bulunmaktadır.

Hırsızlardan Aktarılanlar: Bu bölümde hırsızlardan aktarılan 15 kıssa yer almaktadır. Bu kıssalarda hırsızların yaptıkları zekice planlarla insanları soyduklarından ve yakalandıklarında yine zekâ oyunları sayesinde kurtulduklarından bahsedilmektedir.

Zeki Çocuklardan Aktarılanlar: Bu bölümde zeki çocukların verdikleri zekice cevaplarla insanları şaşırttıkları 15 kıssaya yer verilmiştir.

Akıllı Delilerden Aktarılanlar: Bu bölümde bulunan toplam 11 kıssa da, aklını kaybetmiş insanların verdikleri zekice cevaplarla insanları şaşırttıkları aktarılmıştır.

Zeki Kadınlardan Aktarılanlar: Kadınların olaylara getirdikleri zeki çözümlerin, yaptıkları hilelerin ve verdikleri zekice cevapların aktarıldığı bu bölümde 29 kıssa bulunmaktadır.

İnsan Davranışına Benzer Zekice Davranışlar Sergileyen Hayvan Hikâyeleri: Bu kısımda başta köpek olmak üzere çeşitli hayvanların zekice davranışlarının aktarıldığı 19 kıssa bulunmaktadır. Bu kıssalar hayvanların sahiplerini korumak, kendi yaşamlarını sürdürmek ve karınlarını doyurmak için buldukları çözümlerin insan davranışlarına benzer derecede zekiliği gösterdiğini kanıtlayan niteliktedir.

Arapların ve Bilginlerin Hayvan Davranışlarıyla Yaptıkları Örneklemeler: Bu bölümde, Arapların ve bilginlerin bir olayı aktarmak, bir nasihat vermek amacıyla çeşitli hayvanların özelliklerinden yararlandığı 19 kıssa yer almaktadır. Kıssalarda olaylar, hayvanları konuşturarak ve onlar üzerinden örneklemeler yapılarak aktarılmıştır.

Kaynaklar

- Cross, T. L., Coleman, L. J. (2005). *School-based conception of giftedness*. In R. J. Sternberg, J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of giftedness* (pp. 52-63). New York: Cambridge University Press.
- Demirel, Ş., & Sak, U. (2011). Yetenek hiyerarşisi: üstün yetenek türlerinin toplumsal değerleri üzerine bir araştırma. *Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi*, 1(1), 61-76.
- Lim, W., Plucker, J., & Im, K. (2002). We are more alike than we think we are: Implicit theories of intelligence with a Korean sample. *Intelligence*, 20, 185-208.
- Raty, H., & Snellman, L. (1995). Conceptions of intelligence as social representations. *European Journal of Psychology of Education*, 3, 273-287
- Sak, U. (2007). Giftedness and the Turkish culture. In S. N. Phillipson & M. McCann (Eds), *Conceptions of giftedness: Socio-cultural perspectives* (pp.283-310). London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Sak, U. (2011). *Üstün zekâlılar: Özellikleri, tanımları, eğitimleri*. Ankara: Maya Akademi.
- Tortop, H.S. (2014). Öğretmen adaylarının üstün yetenekli ve çok kültürlü eğitime ilişkin tutumları. *Üstün Yetenekliler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 16-26